

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
BÖLÜMÜ**

mm

**Prof. Dr. Mine MENGİ Adına
TÜRKOLOJİ SEMPOZYUMU (20-22 Ekim 2011)
BİLDİRİLERİ**

ADANA-2012

UYKU FOLKLORU

Ayşe DUVARCI
Başkent Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
aducarci@baskent.edu.tr

ÖZET: Uyku, canlıların hayatının çok önemli bir bölümünü kapsamaktadır. Bu sebeple halk bilimi ürünlerini meydana getiren gerek sözlü ürünler, gerekse inanç ve uygulamalarda uyku konusu kendine geniş bir yer bulur. Bu çalışmada uyku etrafında toplanan kültür malzemeleri bir bütün olarak tanıtılmaya çalışılacak, uyku kelimesinin Türkçe'deki yeri, mani, türkü, ninni, uyku duası, bilmece, fıkra, masal gibi anonim sözlü kaynaklardaki varlığı ve rüya ile ilişkisi incelenecektir.

Anahtar kelimeler: uyku, mitoloji, dil ve edebiyat, rüya, rüya yorumu.

ABSTRACT: Sleep covers a very important part of the life of creatures. For this reason the subject of sleep has a wide coverage in both verbal products and faiths and applications forming folklore products. In this study the cultural materials around sleep will be tried to be introduced as a whole. The place of the word "sleep" in Turkish, its existence in verbal sources like poems, ballads, lullabies, sleep prayers, riddles, anecdotes, tales and its relation with dreams will be examined.

Key Words: sleep, mythology, language and literature, dream, dream interpretation.

Sözlüklerde genel olarak dış uyaranlara karşı bilincin tamamıyla veya bir bölümünün kaybolduğu, tepki gücünün zayıfladığı, her türlü etkinliğin azaldığı dinlenme durumu (Türkçe Sözlük, 2005: 2045) şeklinde tarif edilen uyku, canlıların günlük hayatının çok önemli bir bölümünü kapsadığı için hem dil ve edebiyat alanında hem de bunlara dayalı kültür malzemesi içinde kendine geniş bir yer edinmiştir. Folklorik ürünlerimizi meydana getiren kültürel verilerin önemli bir kısmı uyku etrafında yoğunlaşır. Bunlardan uyku duaları, uyku ninnileri, âşıklık geleneğinde uyku, uykuyla ilgili efsaneler gibi çalışmalar tek başlarına yapıldığı halde konuyu pek çok yönüyle ele alan bütüncül çalışmalar henüz yapılmamıştır. Bu makalenin amacı ise uyku kavramını odak kabul ederek onun etrafında yoğunlaşan halk kültürü unsurlarını mümkün olduğunca toplu bir şekilde göz önüne sermek, insanımızın uyku kavramına yüklediği anlamları, buradan hareketle dünyayı tanımlama tarzını ve kendini bu konuda ifade ediş biçimini ortaya koymaktır.

A) Uyku kavramı ve Türkçe'deki yeri

Bilindiği gibi uyku, bilincin uyuşarak dinlenmesi durumu ve en önemli ihtiyaçlardandır. Uykusuz bırakılan canlılar belli bir sürenin sonunda ölürlür. Hem

bedeni hem de bilinci dinlendiren uyku esnasında kan basıncının düştüğü, solunumun azaldığı, kalp atışlarının eksildiği, nörovegetatif sinir dizgesinin yavaşladığı, az veya çok uyumanın pek çok hastalığın belirtisi olduğu bilinmektedir (Hançerlioğlu1993: 366). Belli devrelerle gelen ve tersine çevrilebilen psikofizyolojik bir durum olan uyku, bulunulan ortamla ilişki kurma yeteneğinin yani istemli hareket etkinliğinin ortadan kalkması şeklinde de tanımlanmaktadır (Meydan Larousse, 1973: 455).

Her canlının en temel ihtiyaçlarından olan uykunun bilimsel önemini kısaca belirttikten sonra onun Türkçe bir isim olduğunu söylemeliyiz. Divanü Lügati't Türk isimli eserinde Kaşgarlı Mahmut, bu günkü uyku karşılığında udh, udhu kelimelerini kullanarak şu dörtlükleri kaydeder.

Bardı közüm yarukı
Kanda erinç kanıkı
Aldı özüm konıkı
Emdi udhın udhgarur (DLT, 1,46-20).

(Göz bebeğim gitti. Onun gitmesiyle ruhum da birlikte gitti. Şimdi o nerededir. Beni uykudan uyandırıyor. Gözüme uyku girmiyor.)

Emdi udhın udhındı
Kidin telim ökündi
El bulgalı igendi
Andağ eriğ kim tutar (DLT, 1, 200-17).

(Şimdi uykusundan uyandı. Sonra çok pişman oldu. Barış olacağı zaman çekindi. Öyle bir eri kim yener.)

Kelse sanğa yolgıra
Udhun anı udhgura
Barsun naru kadhgura
Sattı mening ayımı (DLT 11, 193-4).

(Yoldan geçerken o sana rastlarsa onu uykusundan uyandır; yaptığını anlat, o tasalanarak gitsin. Çünkü o benim iznimi almaksızın kölemi satmıştır.)

Orta Türkçe'nin en önemli eserlerinden Kutatgu Bilig'te de utku kelimesini görmekteyiz.

Ayıttı ilig emdi könglüng neteg
Negü ol iğing emdi udkung neteg

(- Hükümdar Aytoldu'ya- şimdi gönlün nasıl, hastalığın nasıl, uykun nasıl dedi.) (Kutatgu Bilig 1991: 124).

Usanma ay ilig udıma odun
Özüngde kidin edgü adın kodun (a.g.e. s. 381).

(Gafil olma ey hükümdar, uyuma uyan. Kendinden sonra iyi isim bırak)

X1. yy. da Türkçe'de böyle yer alan uyku kelimesi Azerbaycan Türkçesi'nde yuhu, Başkurt Türkçesi'nde yoho, Kazak Türkçesi'nde uykı, Kırgız Türkçesi'nde uyku,

Özbek Türkçesi'nde uyku, Tatar Türkçesi'nde yıkı, Türkmen Türkçesi'nde uki, Uygur Türkçesi'nde uyku olarak kullanılmaktadır (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, 1991: 922). Türkiye Türkçesinde mecaz anlamlar da yüklenip; çevrede olup bitenin farkında olmama, gaflet, aymazlık; doğada görülen sükunet durumu gibi manaları da içerir (Türkçe Sözlük, 2005: 2044). Ayrıca dilimizde uyku ile yapılmış uyku basmak, uyku çekmek, uyku dağıtmak, uyku durak yok, uyku durak nedir bilmemek, uyku gözünden akmak, uyku kestirmek, uyku tutmamak, uyku getirmek, (bir iş) uykuda olmak, uykusu açılmak, uykusu ağır olmak, uykusu başına sıçramak, uykusu başına vurmak, uykusu bölünmek, uykusu derin olmak, uykusu gelmek, uykusu kaçmak, uykusunu almak, uykuya dalmak, uykuya varmak, uykuya yatmak, uyku sersemi, uyku semesi, uykusu ağır, uyku tulumu, uyku saati, uyku seti, uyku takımı, uyku hapı, uyku ilacı, kış uykusu gibi zengin bir deyim ve farklı kullanımlar da yer almaktadır. Türemiş kelime olarak, uykucu, uykusuz, uykuluk, örneklerini verebiliriz.

B) Mitolojide Uyku

Yunan mitolojisinde Hypnos adını taşıyan uyku tanrısı, Thanotos adını taşıyan ölüm tanrısı ile kardeşdir. Her ikisini de Nyks (gece) yaratmıştır. Ölüm ve uyku tanrıları birlikte Tartaros denilen yerde otururlar. Homeros, Hypnos'un ölümden daha sevimli ve güzel olduğunu anlatarak onları şöyle tasvir eder.

Orada oturur kara gecenin çocukları
Uyku'yla Ölüm, o korkunç tanrılar.
Güneş onlara hiç çevirmez ışınlarını
Ne göklere çıkarken, ne inerken
Biri dolaşır sırtında toprağın ve denizin
Tatlı bir huzur götürerek insanlara
Ötekinin demirdendir yüreği, tunçtandır canı
Yakaladığı insan kurtulmaz hiç elinden
Kin besler ölümsüz tanrılara bile (Erhat, 1993: 148).

Yunan mitolojisinde Homeros'un İlyada destanındaki kahramanlardan biri olan Ağamemnon'a baş tanrı Zeus tarafından bir rüya gönderilir. Rüyasında ona "gerçek bir kahramanın bütün gece uyuyarak bedenini gevşetmeyeceğini ve hemen Yunan ordusunu toplayarak Troia halkının üzerine yürümesini" söylenir. Uzun yıllar sürecek Troia savaşlarının başlangıcı bu rüyaya bağlıdır (Şefik (tarihsiz): 319). Sümerlere ait Gilgamiş destanında ise Uruk kralı Gilgamiş birkaç rüya görür. İlkinde gökten yıldız benzeyen bir varlığın ayakları dibine düştüğünü, onu çok sevdiğini yerden kaldırmak isteyip başaramadığını, annesine getirdiğini, annesinin onları savaştırdığını görür. Bir diğer rüyasında Uruk halkının baltaya benzer bir şeyi hayretle seyrettiklerini yine onu alarak annesine getirdiğini görür. Bu rüyaları yorumlayan anne Ninsun, bu yaratığın vahşiler tarafından yetiştirilen Enkidu adlı biri olduğunu yakında Uruk şehrine geleceğini bütün halk tarafından çok seveceğini, Gilgamiş ile önce savaşıp sonra dost olacaklarını söyleyerek rüyayı yorumlar. Destan bu rüyaların gerçekleşmesi ile şekillenmektedir (Bratton, 1995: 41-43). İranlı Firdevsi'nin Şehnamesinde de Dahhak, Sam ve İskender çeşitli rüyalar görerek İran hakimi olurlar. Görüldüğü gibi mitolojik anlatımlarda uyku ve rüya unsurları daima yer almaktadır.

Türk mitolojisinin en önemli kaynakları olan destanlarda ve onları takip eden Dede Korkut hikayelerinde de ölüm ve uyku birlikte tasavvur edilmiştir. Aynı zamanda uyku kutlu sayılan kahramanları çabucak büyüten ve geliştiren bir davranış olarak anlatılır. Kuzey Türklerinden Turalı boyunun Kara Kükül destanına göre “Kara Kükül 14 yaşına kadar uyudu. Ondan sonra sahtiyan çizmesini giyindi ve 12 gün 12 gece yürüdü... Evlendi ve karısı ile 7 gün 7gece yine uyudu. Bir ay bir saat gibi geçti.Kalktı.- Benim ömrüm savaşız, böyle yele, rüzgara gidiyor –diyerek savaşacak er aradı” (Ögel 1995: 586).Asıl destan bu uzun uykulardan sonra başlamaktadır. Destan kahramanları bu uzun uyku zamanları ile hem büyüüp olgunlaşmakta hem de güç kazanmaktadırlar. Uyku kavramı böyle olumlu yönüyle ele alındığı gibi olumsuz olarak da değerlendirilir. Özellikle Dede Korkut hikayelerinde ele alınış biçimi bu yöndedir. Uyku bir teslimiyetin ifadesidir ve Oğuz yiğitlerinin başına gelen kötülüklerin sebebidir. Kanğlı Koca Oğlu Kan Turalı hikayesinde Kan Turalı uyurken nişanlısı Selcen Hatun uykunun en amansız düşman olduğunu bildiği için nöbet tutar. Nitekim kendisini kaçırmaya gelenleri görünce Kan Turalı’yı uyandırır (Ergin, 1969: 151). Uşun Koca oğlu Seyrek hikayesinde ise Seyrek üç gün geceli gündüzlü at binip kafirleri tepeledikten sonra yorgun düşer. Gözlerini uyku bürür. Atının yularını bileğine takarak uykuya dalar. Baskın yapan düşmanların şıkırtısını atı duyar ve onu çekerek uyandırır. Kafirlerle çatışan Seyrek yine uykuya yenilir ve aynı şekilde uyur. Atı kendisini tekrar uyandırır. Üçüncü baskın esnasında atı bileğinden boşandığı için uyanamaz gelen gidenden haberi olmadan derin bir uykuya dalar (Ergin, 1969: 210).

Uyku Oğuz geleneklerinde “küçük ölüm” sayılmış ve günlerce sürerek onların esir düşmesine sebep olduğu için “Oğuz uykusu” olarak adlandırılmıştır (Boratav, 1984: 2).

C) Atasözü ve deyimlerde uyku

Az sözle çok şey ifade eden ve adeta bir genel kural olarak kabul edilip hayata dair her konuda bilgi kaynağı olarak değerlendirebileceğimiz atasözleri ile dilin imkanlarından ortaya çıkan renkli ifadeler olan deyimlerde de uyku kavramına çok yer verilir.

Düşmana asla güvenmediğimizi belirtmek için “su uyur düşman uyumaz” yaşamının temel unsurları olan yemek ve uykunun derecesini belirtmek için “az uyku az yemek insanı eder melek, çok uyku çok yemek insanı eder helak”, “çok uyku eziyettir, az uyku meziyettir”, “az uyku kalbe ciladır, çok uyku başa beladır”, “aç katık, uyku yatak istemez”, uykuya doyunmadığını anlatmak için “ uyku baldan tatlıdır”, “uyku bir kantar, uydukça artar” veya “uyku kırk kantar, uyudukça tartar”, “uyku uykunun mayasıdır”, uykunun hava durumuyla ilgisini belirtmek için “rüzgarlı havada kuytu, yağmurlu havada uyku”, uyuyan kişiyi rahatsız etmemek için “uyuyan yılanın kuyruğuna basılmaz”, iyi bir uykunun şartları için “uyku yorgansız, kahve dumansız olmaz”, olmayacak zamanda uyuyanlar için “nasibi kesilen it kurban bayramında uykuya yatarmış”, çok uykunun zararını belirtmek için “zengin olayım dersen durmadan işle, fakir olayım dersen uykuya başla”, farklı yaş gruplarının uyku ihtiyacını belirtmek için “çocuklar uyuya uyuya büyür, yaşlılar uyuya uyuya ölür” dilek istek manasında ise “akıl başa, uyku göze”, hayatta huzurumuzu bozan olaylar karşısında “ayda yılda bir rahat uyku uyuyacaktım, komşunun eşeği kuyruksuz sıpa doğurdu” günlük kaygıları ifade etmek için “Aç tavuk rüyasında kendini buğday ambarında görmüş” denir.

Ayrıca özlü sözler arasında sayabileceğimiz “Çok sevme sen yatağı ve yorganı, uyku tembelleştirir her organı”, “Unutma ki uyku ölüme eştir, gafletle yatanın sonu ateştir”, “Sanma çok yemek kan olur, çok uyuyan unutkan olur” gibi ifadeler çok uyumanın zararlarını anlatmaktadır.

D) Manilerde uyku

Uyku motifi geleneksel halk şiirinin en yaygın türlerinden manilerde de yerini almıştır. İlk söyleyenleri belli olmayan, fakat genellikle kadınlar tarafından oluşturulduğu bilinen hem eğlenme, hem vakit geçirme hem de iletişim kurma gibi sosyal görevleri de olan bu anlatım türünde uyku motifi taşıyan birkaç örnek şöyledir.

Patlıcana su saldım
Kendim uykuya daldım
Taksiler düüt dedikçe
Musa'm geliyor sandım (Isparta)

Menekşenin kökü yok
Yaprağında koku yok
Yarım gitti gideli
Gözlerimde uyku yok (Rumeli)

Ne uyursun ne uyursun
Bu uykudan ne bulursun
Al abdesti kıl namazı
Cenneti alayı bulursun (Ramazan manisi)

E) Bilmecelerde uyku

Sözlü edebiyatın anonim karakterli diğer bir ürünü olan ve en az iki kişinin katılımıyla eğlenmek, yarışmak, bilgiyi sıkmadan öğretmek gibi çeşitli amaçlarla sorulan ödül veya ceza gibi sonuçları da olan bilmeceler de uyku motifini sık kullanır. Bilmecelerde bu motif manilerdeki gibi söz grubu içinde değil genellikle sorunun cevabı olarak görülür.

Ne alınır, ne satılır,
Ne görülür ne tutulur,
Ona derler küçük ölüm,
O gelince yatılır.
O gidince kalkılır. (Uyku)

Ey himidi himidi,
Kapıya fındık kilidi
Akşamınan gelip de
Geri giden kimidi (Uyku) (Yaşar Kemal 2002: 231).

Çarşıdan alınmaz,
Mendile konulmaz,

Ondan tatlı
Bir şey olmaz. (Uyku)

Gider gider izi yok
Arkasında tozu yok. (Uyku)

F) Ninnilerde uyku

Ninniler, annelerin bebeklerini veya üç dört yaşına kadar olan çocuklarını kucaklarında, ayaklarında, beşiklerinde sallayarak uyutmak, avutmak dinlendirmek için özel bir ezgiyle söyledikleri türkülerdir. En çok bilinen özelliği ile uykuya geçiş türküleri diyebileceğimiz ninniler genellikle dört dizelik bir bütün oluşturup hece ölçüsü ve sade bir dille kurgulanırlar. İçlerinde çocuğun nasibinin bol olması, nazar ve hastalıklardan korunması, uslu olması, çabuk büyümesi, iyi bir meslek sahibi ve varlıklı bir insan olması gibi dilek ve temenniler bulunur. Aslında annenin o anda aklına gelen her konu hakkında doğaçlama olarak söylediği ninnilerin dörtlükleri bir nakarat olan “e e e uyusun da büyüsün ninni, tıpış tıpış yürüsün ninini” şeklindeki ritimli sözlerle bağlanır. Amacı çocuğu uyutmak olan türkülerde uyku motifi de sık kullanılmaktadır.

Ah seni gidi yumurcak
Gezersin kucak kucak
Sen de oldun ellerin
Elinde bir oyuncak
Karşıyaka Kordonboyu
Gel yavrum koyunumda uyu (Bandırma)

Benim oğlum hopladı
Daldan armut topladı
Armut elde oynarken
Kolumda uyukladı
Uyu yavrum uyu
Büyü yavrum büyü (Muğla)

Camdan beşikler oydurdum
İçine güller doldurdum
Yavrum uyandıkça kaldırdım
Ninni yavrum ninni (Uşak) (Çelebioğlu 1995: 177)

Kaşları keman yaratmış
Gözleri kudret halkası
Burnu kabe hurması
Ağzı şeker hokkası
Yanakları misk elması
Uyku getir yavruma babası
Ninni çocuğuma ninni (Bayrı 1972)

G) Uyku duaları

Gerek kültürümüzde gerekse edebiyatımızda bazen manzum bazen mensur olarak dua tarzı diyebileceğimiz pek çok eser mevcuttur. Münacat, tazarruat, niyazname, tevbename, ilticaname, istiğfarname gibi türleri edebi eserler içinde gösterebilirken, halk kültür malzemesi içinde sayabileceğimiz yemek duası, yağmur duası, nazar duası, yeni ay duası, Hızır duası , aşure duası, hacı duası, uyku ve yatak duası gibi ürünler folklorumuzda önemli yer tutar (Çelebioğlu 1983 : 154).

Uyku duaları yatarken ve yatmadan hemen önce söylenen, ezberlenmesi kolay, anonim karakterli ürünlerdir. Bunlar daha çok çocuklar tarafından okunurlar. Amil Çelebioğlu'nun tespitine göre bunlar "Yattım Allah, kaldır beni" veya "Yattım sağıma, döndüm soluma"sözleriyle başlayanlar olmak üzere iki gruba ayrılırlar ve "Kalkarsam elhamdülillah, ölürsem elhükmilillah" gibi şükür ve teslimiyet ifadeleriyle biterler (Çelebioğlu, 1987: 96).

Bu dualar içerik olarak sağlıklı yeniden uyanma, ani bir ölüm gerçekleşirse iman ile cennete gitme, din ve imana meleklerin şahitlik etmesi gibi istekler belirtirler.

Yattım Allah kaldır beni
Sağ yanıma döndür beni
Eğer gafil bulunursam
İman ile gönder beni
Taş gibi yattım
Kuş gibi kalkayım

Allah'ım birsin
Peygamberim nursun
Yetmiş iki ayet
Etrafımda kale gibi dursun

Yattım sağıma
Döndüm soluma
Melekler şahit
Dinime imanı

Yattım sağıma, döndüm soluma
Melekler şahit olsun,
Dinime imanıma
Ölürsem elhükmilillah
Kahırsam elhamdülillah

Yattım maşallah

Kalkarım inşallah
Elhükümülillah
Ya Bismillah haydi yallah

Gecemiz iyi olsun
Uykumuz koyu olsun
Taş gibi yatalım
Kuş gibi kalkalım

H) Türkülerde uyku

Musiki ile söylenen güftelerden oluşmuş, genellikle hece ölçüsü ve sade bir dille söylenen anonim karakterli halk edebiyatının en yaygın örneklerinden olan türküler uyku motifini sık kullanırlar. Fakat bu ninnilerde olduğu gibi doğrudan uykuyu ele alma veya uyku dileme biçiminde değil, sevgiliye duyulan aşk yüzünden gözüne uyku girmeme, uyuyan ya da yeni uyanmış sevgilinin güzelliği, gaflet uykusundan uyanma temalarını anlatmak içindir.

Uykudan uyanmış gözleri bir hoş
Dedim sarhoş mu san söyledi yoh yoh
Ağ elleri boğum boğum kınalı
Dedim yar bayram mı söyledi yoh yoh (Erzurum)

Kalenin ardındayım
Haydi saatin dördündeyim
Eller uykusun uyur
Ben yarın derdindeyim (Kütahya)

Yüce dağ başına yatmış uyumuş
Ela gözlerini uyku bürümüş
Evvel küçük idi şimdi büyümüş
Ela gözlerine kurban olduğum (Keskin)

Mızıkça çalındı düğün mü sandın
Al yeşil bayrağı gelin mi sandın
Yemen'e gideni gelir mi sandın
Dön gel ağam dön gel dayanamirem
Uyku gaflet basmış uyanamirem (Erzurum)

Gidin bulutlar gidin
Yarime selam edin
Yarım uykuda ise
Uykusun haram edin (Urfa)

Aldır aslanım aldır,
Al yanakların baldır

Kınalı ellerinle
Beni uykudan kaldır (Giresun)

Gece gündüz uyku girmez gözüme
İntizarım ela gözlü yar deyu
Gündüz hayalimde gece düşümde
Selamı çok bir efendim var deyu (Kayıkçı Kul Mustafa)

I) Fıkralarda uyku

Gerçek hayat olaylarından hareketle hisse kapmayı hedef tutan ve temelinde mizah, nükte, eleştiri ve hiciv unsuru bulunan kısa mensur hikayelere fıkra adı verilmektedir (Elçin, 1981: 683). Uyku fıkralarda da bazen doğrudan bazen de rüya şeklinde yer alır.

Bir yolcu önceden haber vermeden bir eve misafir olunca ev sahibi sormuş,
-Susuz musun, uykusuz mu?
Adam da:
- Ne susuzum ne uykusuzum, pınarın başında uyudum, uyudum geldim.
Demiş.

Nasrettin Hoca bir gece derin uykusunda aniden uyanıp karısına.
-Hanım çabuk benim gözlüğümü getir der.
Karısı şaşkın,
-Hocam uykunun arasında gece vakti gözlüğü ne yapacaksın?
Diye sorunca Hoca:
- Çok güzel bir rüya görüyordum, pek seçemedim, ona bakacağım, demiş.

İ) Halk Hekimliğinde uyku

İnsanların kendi özel çabalarıyla ve gelenekten öğrendikleriyle hastalıkları tedavi etme yöntemleri halk hekimliği olarak bilinir. Bitkilerden ilaçlar yapmak, yatırları ziyaret etmek, muska yazdırmak, ocaklıya gitmek gibi uygulamaların bir kısmı İslamiyet öncesi bir kısmı da İslamiyet sonrası inanç ve uygulamalarla ilgilidir. Gerek az uyumak veya uykuya dalamamak, gerekse çok fazla uyumak bir rahatsızlık kabul edildiği için halk hekimliği yöntemleri bu konuda uygulamaya konur. Fakat uyku konusundaki en büyük sıkıntı çocukların uyumamasından kaynaklanır. Özellikle Afyonkarahisar bölgesinde uyumayan çocuklar için şu yöntemler uygulanır.

- Çocuğa bir iki damla haşhaş yağı içirilir.
- Bir miktar haşhaş tohumu temiz bir bez içine konarak emzik gibi çocuğun ağzına verilir.
- Haşhaş tohumu suda kaynatılır. Çocuğun sütüne karıştırılarak içirilir.
- Çocuk afyon tarlasında veya yakınında yatırılır (Nasrattınoğlu, 1982: 372). Bunlardan başka farklı uygulamalar da vardır.
- Demirhindi, menekşe, nilüfer çiçeği kaynatılıp şerbet yapıp içilir.
- Ihlamur karanfile kaynatılıp içilir.
- Marul salatalık elma, armut, bal yenir (Artun, 1983: 181).

- h) Ilık süt içilip yatılır veya uyumadan önce yoğurt yenir.
- i) Uyku gelinceye kadar koyun sayılır.

J) İnançlarda uyku

a) Hidrellez sabahı çok erken kalkılır. Şayet uzun süre uyunursa bütün yıl işlerin kötü gideceğine inanılır.

b) Uykusuz kişi nefesi kuvvetli olarak bilinen hocalara okutulur.

c) Uyumayan çocuklara uyku muskaları takılır. Bu muskalara bazen Ashab_1 Kehf'in isimleri yazılır.

Ünlü şair Vasıf bir beytinde bu inanişaya bir gönderme yapar.

Dik çocuğun başına çörek otu sarımsak

Susenden uyhu nushası alıp başına tak (Tarama sözlüğü, 1972 : 4041).

K) Efsanelerde uyku

Bu konuda en yaygın olan anlatım Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi dinlerde bilinen Ashab-ı Kehf veya yedi uyurlar adıyla yaygınlaşan ve ölümden sonra yeniden dirilişin sembolü olan anlatımdır. Bu hikaye Kur'an-ı Kerim'in Kehf suresi, 9-27. ayetlerinde anlatılmaktadır. Mağara arkadaşları anlamındaki bu sözcükle ifade edilen hikaye şöyledir. Tarihi rivayetlere göre olay Hristiyanlığın yayılmaya başladığı dönemde M.S. 240 yıllarında Efes veya Tarsus civarında geçmiştir. İmparator Dakyanus halkına putlara tapmaya zorlar. İslami kaynaklara göre isimleri Yemliha, Mekselina, Meslina, Mernuş, Debernus, Sazenuş, Kefeştetayyuş olan yedi genç Allah'a inanmaktadır (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1977: 175). Hükümdar, bunlardan inançlarından vazgeçmelerini, putlara kurban kesmelerini aksi takdirde kendilerini öldüreceğini söyler. Bütün baskılara rağmen inançlarından vazgeçmeyen yedi genç bir fırsatını bularak şehirden kaçarlar. Dağlara doğru yürürken peşlerine bir köpek takılır. Onlardan ayrılmayan ve adı Kıtırmir olan köpekle birlikte bir mağaraya saklanırlar. Yorgunluktan tam 309 yıl sürecek olan derin bir uykuya dalarlar.

Bu mağaranın doğu ve batı yönlerine bakan iki kapısı vardır. Rüzgar estikçe vücutları çürümemesi için sağdan sola çevrilmektedir. Bir gün aniden uyanırlar. Onlar sadece bir gün uyduklarını sanmakta ve imparator tarafından öldürüleceklerini düşünmektedirler. Acıktıkları için Yemliha'yı şehre yiyecek almaya gönderirler. Fakat yollar, çevre ve şehir oldukça değişmiştir. Genç fırına gelince elindeki gümüş parayı uzatır. Fakat bu para çoktan kullanımdan kalktığı için fırıncı onun bir define bulduğunu sanarak onu askerlere teslim eder.

Yemliha huzuruna çıkarıldığı hükümdara başından geçenleri anlatır. Hükümdar arkadaşlarını da görmek isteyince hep birlikte mağaraya giderler. Tam içeri girdikleri esnada Ashab-ı kehf ve Kıtırmir yeniden derin bir uykuya dalar veya başka bir anlatımla hep birlikte ortadan kaybolurlar. Hükümdar burayı kutsal ilan ederek bir mabet yaptırır. Tarsus, Elbistan, Maraş gibi çeşitli bölgelerimizde Ashab_1 Kehf makamı adı altında mağaralar vardır. Hristiyan inancına göre bu mağara İzmir'in Selçuk ilçesindeki Ayaşuluk kilisesidir.

Ayrıca Anadolu efsanelerinde de uyku ve onun tamamlayıcısı rüya ile ilgili anlatılar da pek çoktur. Harput'taki Arap Baba ile ilgili efsaneye göre; Harput ve çevresinde büyük bir kuraklık ve ona bağlı olarak kıtlık ve açlık başlar. O civarda yaşayan kadınlardan biri rüyasında Arap Baba'yı görür. Şayet onun başını kesip kuru bir çay yatağına atarsa Yağmur yağacaktır. Bu rüyanın etkisiyle kadın Arap Babayı arayıp bulur ve başını keserek istenileni yapar. Gerçekten de bol yağmur yağar, yiyecek artar. Fakat bir müddet sonra aynı kadın yine rüyasında Arap Baba'yı görmüştür. Bu sefer ona "Başımı bulup gövdeme ekle, yoksa ben yapacağımı bilirim" demektedir. Korkan kadın başı attığı yerden alarak istenilen yere koyar. Böylece bir felaket önlenmiş olur (Sakaoğlu, 1976: 213).

L) Uyku ve Rüya ilişkisi

Uyku sırasında yaşanan görmeye, işitmeye ve benzeri algısal tecrübeler elde etmeye veya bir başka deyişle uykuda kişisel olarak elde edilen görüntü, duygu ve düşüncelerin tümüne rüya adı verilmektedir. Ölüm ve uykunun birbiriyle kesişmesi gibi rüya ve uyku da kültür verileri içinde birbiriyle kesişmiş olarak karşımıza çıkar. Rüyaların içinde garip ve gerçek dışı tecrübeler yaşandığı, bunları anlatan kişinin bu olaylarda rol aldığı, olaylar dizisinin günlük düşünceye yakın bir anlatım tekniğiyle sunulduğu kabul edilmektedir. Günlük olaylar, anılar, bedensel istekler rüyaların bileşenleri olarak değerlendirilmiş, gelecekte haber veren rüyalar içinse daha yüksek motivasyonların veya etkilerin varlığı kabul edilmiştir. Aynı zamanda hayal gücü de rüyaları belirleyen bir unsur olarak ele alınmıştır. "Rüya belirli ruhsal süreçlerin bir sonucudur. Bu süreçlerin bir kısmının uyanıklık hali süreçleriyle devam eden bir bağlantısı vardır. Bir kısmı ise başka etkenler tarafından belirlenir. İçeriği açısından rüya duyu algıları alanına dahildir. Ancak dış algılamalardan belirli farkları vardır. Rüyaların biçimlenişinde rüyayı görenin arzuları ve endişelerinin yanı sıra maddi koşulların da payı vardır" (Schimmel, 1999 : 33).

En eski çağlardan beri ruhlarla doğrudan bir ilişki kurmanın yolu sayılan uyku, sembollerden anlamlar çıkararak, mitolojik düşüncenin iç dinamiklerini harekete geçirip kahinlik yapma aracı olarak da görülmüştür. İlkel toplumlarda rüyaların tanrılar tarafından verilen ödüller veya cezalar olduğuna inanılmış daha sonraları kahinler bunları yorumlamaya başlamıştır.

İslamiyet'te rüyalara önem vermiş , Kur'an-ı Kerim'in 12 (Yusuf Suresi) 5, 43 ve 100. ayetlerinde, 37 (Saffat Suresi) 105. ayetinde,48 (Fetih suresi) 27.. ayetlerinde rüyaya işaret edilmiştir. İslam alimleri rüyayı üç şekilde yorumlarlar. İlki Allah tarafından doğrudan doğruya bir melek aracılığıyla gösterilen rüyalardır. Bunlar gerçek rüya kabul edilir. İkincisi nefsin kendi kendine oluşturduğu eski hayal ve hatıraların yeniden canlanmasıdır. Üçüncüsü ise dış etkenlerden doğan şeytani rüyalardır.

İslamiyet öncesi Türk destanlarında da rüya motifine rastlanır. Uygur türeyiş destanlarında "Böğü Han bir gece uyurken beyazlar giymiş bir ihtiyar gördü. Ona yaklaştı ve çam kozalağı büyüklüğünde bir yeşim taşı vererek Böğü Han'a şöyle dedi:

-Eğer sen bu taşı muhafaza edebilirsen, dünyanın dört köşesi hep senin buyruğun altında toplanacaktır." Böğü Han'ın veziri de o gece aynı rüyayı görmüştü (Ögel 1971: 75).

Oğuznamede ise gelecekteki olayları bildirme şekli uyku ve rüyadır. “ Gök Tanrı bana uykumda bildirdi” diyerek olaylar açıklanır. Oğuz Han’ın veziri Uluğ Türk rüyasında, doğudan batıya doğru uzanan altın bir yay ile kuzeyden güneye uzanan üç gümüş ok görmüş Bunu Anlatınca Oğuz Han oğullarından üçünü doğuya üçünü de batıya göndererek ülkesini çocukları arasında taksim etmiştir. Yine Şecere-i Terakime’den yapılan bir alıntıya göre Toğırmiş Bey rüyasında göğsünden bir ağaç yükseldiğini, bunun dallanıp budaklandığını yapraklarla dolduğunu görerak, rüyasını Miran Kahin’e anlatır. O da bunun çok özel bir rüya olduğunu, kimseye anlatmaması gerektiğini söyler. Yıllar sonra rüya çıkar. Toğırmiş Bey Togrul Han olur(Ögel 1971: 252). Manas destanında ise Manas’ın ulu hatunu Kanıkey rüyasında ocaktan bir kavak ağacının yeşererek göğe yükseldiğini görür. Kayınpederi ve annesi de bu ağaca tırmanarak göğe yükselirler. Bu rüyadan sonra Manas yeniden dirilip hayat bulur (Ögel 1971: 514).

Dede Korkut hikayelerinden Salur Kazan’ın evinin yağmalanması hikayesinde ise hem görülen rüya hem de yorumu birlikte verilir. “Salur Kazan Bey gece yaturken kara kaygulu vakta gördü. Ayağa kalktı, aydur:

-Beyler, karakura düş gördüm. Yumruğumda talbinan şahin benim kuşum alur gördüm. Gökten ıldırım ağ ban evimün üzerine şakır şakır gördüm; kara pusarık ordumun üzerine dökülür gördüm, kuduz kurtlar evimi dalar gördüm. Kara deve ensemden kavrar gördüm. Bileğimden on parmağımı kanda gördüm. Gece kim bu düşü gördüm, ayruk uyuyamadum. Şundan beri aklım, usum derebilmem. Kardeş bu menüm düşümü yorgıl mana dedi. Karagüne aydur:

-Kardeş, kara bulut dediğin senin devletindir, kar ile yağmur dediğin leşkerindir, kan kazadır, kalanın yorabilmen. Allah hayra yorsun dedi.” (Gökyay, 1973:17). Yine Kazılık Koca Oğlu Yiğenek hikayesinde düş gören Yiğenek bunu arkadaşlarına anlatarak rüyasında Karadeniz’e gittiğini ağaçtan gemi yaparak denize açıldığını uzakta bir er gördüğünü onunla savaşmak için yüzüne baktığında onun dayısı Emen olduğunu ve karşılıklı konuştuklarını anlatır. Bu düşün yorumu yapılmamıştır.

Orhan Şaik Gökyay rüyaların sınıflandırılmasını şöyle yapmıştır.

A) Kutsal rüyalar: İbrahim peygamberin, Yusuf peygamberin, Hz. Muhammed’in, ermişlerin, Sadrüddin Konevi ve Mevlana’nın, Ak Şemsettin’in, İhtiyar kadının, Seyit İbrahim’in rüyaları

B) Ünlü Kişilerin rüyaları: Katip Çelebi’nin, Evliya Çelebi’nin, Orhan Gazi’nin, Yavuz Sultan Selim’in, III. Murat’ın, II. Sultan Osman’ın rüyaları

C) Fetih rüyaları: Fatih Sultan Mehmet’in, IV. Sultan Mehmet’in rüyaları

D) Edebiyatta rüyalar. Divan edebiyatında ve halk edebiyatında rüyalar (Gökyay 1982: 107-208).

Bunların her biri kendi alanında çok bilinen ve geleceği haber veren rüyalar olarak tanınırlar. Bunlardan sadece Osman Gazi’nin rüyasını vermekle yetinelim. “Osman Gazi uyuyunca rüyasında gördü ki bu azizin (Şeyh Edebalı) koynundan bir ay doğar, gelir Osman Gazi’nin koynuna girer. Bu ayın gölgesi dünyayı tutar. Gölgesinin altında dağlar vardır. Her dağın dibinden sular çıkar. Bu çıkan sulardan kimi içer, kimi bahçeler

sular. Kimi çeşmeler akıtır. Osman Gazi uykusundan uyandı. Sürdü geldi. Şeyhe haber verdi. Bunun üzerine şeyh dedi ki, -Oğul Osman sana müjde olsun ki Hak Taala sana ve nesline padişahlık verdi. Mübarek olsun” (Aşıkpaşaoğlu Tarihi, 1970: 10-12).

Halk arasında korku ve endişe ile görülen rüyalara kara düş denmektedir. Bir halk türküsünde bu durum:

Altımızda çamur yaştan

Yatıyorum kara düşten

Anam haberimi alsın

Gökyüzünde uçan kuştan (Esen 1986: 84) şeklinde ifade edilmektedir.

Rüyaların âşık edebiyatındaki önemi de büyüktür. Bazı âşıklar maddi aşktan manevi aşka geçerken, saz çalıp şiir söylemeye başlarken rüyalarında bir pirin veya bir mürşidin görüldüğünü böylece dillerinin çözülüp gönül gözlerinin açıldığını ifade ederler. Günay'a göre; Âşık edebiyatının temsilcileri için rüya motifi bir hareket ve başlangıç noktasıdır. Âşıkların gerçek hayat hikayeleri incelendiğinde bunların rüya görene kadar belli bir süre ya usta bir âşığın yanında çıraklık yaptıklarını veya âşık fasıllarının sık sık icra edildiği, halk hikayelerinin anlatıldığı yerlerde yetistiklerini söylemek mümkün olur (Günay, 1986: 110). Bu rüyaların temel özelliği sunulan aşk badesini içerek bir güzele âşık olma ve sanatçı yeteneğine kavuşmadır. Âşıkların bu anlatımlarının arka planında Türk halkının kültür geçmişi olduğunu, İslamiyet öncesi inanç sistemleriyle bağlantısı bulunduğunu, ozan-bahşi geleneğindeki âşıklık uygulamalarıyla paralel düşünülmesi gerektiğini söylemek mümkündür. Günay bunu “Bir adayın şamanlığa kabul merasimi ile bir adayın sanatkar ve âşık olarak kompleks rüya motifi vasıtasıyla yeni bir hayata girişi arasında şaşkıncu bir benzerlik vardır” diyerek ifade etmektedir (Günay 1986:14). Ayrıca aşk badesini rüyada sunan Hızır, Üçler, Yediler, Kırklar, Pirler, Derviş, Hz. Ali gibi kimlikler âşıklık geleneğinin tasavvuf düşüncesiyle de ilgisini belirtir. Çünkü âşıkların önemli bir kısmı ya bir tekkeye bağlanmış veya bir tarikata girmiştir. Tanrı aşkına sahip olmak için gereken bilgi ve yöntemler ona rüyasında öğretilmiş saz şairi olma özellikleri de yine rüyada bağışlanmıştır. Bu yüzden “aşıklık kavramını anlayabilmek için onu yaratan toplumsal çevrenin maddi manevi özelliklerini öğrenmek zorunludur” (Köprülü, 1962 : 21). Tasavvufta ise uyku ve çok uyumak bir yaratılmışlık işareti olarak kabul edilmiştir. Nefsi terbiye için genel kural, az yemek(killet-i taam), az konuşmak(killet-i kelam), ve az uyumak(killet-i menam) şeklinde formüle edilmiştir. Bu sebeplerle gaflet uykusundan çok korkulmuş, ruhun uyku esnasında ilahi aşkı kaybedebileceğinden endişe edildiği için dervişler geceleri dua ederek mümkün olduğunca az uyuyarak geçirmeye çalışmışlardır. Yunus bunu:

Gümanın yoğ imişse inanaydın

Bu gaflet uhusundan uyanaydın (Tarama Sözlüğü, 1969: 4038).

Şeklinde ifade eder.

Masallarda da kahramanların aşk, çocuk isteği sevgiliye kavuşma, hastalıklar gibi problemlerini genellikle rüyada görülen bir derviş çözer. Onun verdiği bir elmayı eşlerin paylaşarak yemesi veya sihirli sözlerin söylenmesi, fakirlerin doyurulması sonunda dilekler gerçekleşir. Bu rüyaları yorumlayanlar da ya bir derviş ya Keloğlan

veya sultan hanımdır. Masallarda görülen rüyalar genellikle mutluluk arayışına yöneliktir. Fakat bazen bütün bir şehrin uykusu bir fincanda toplayıp insanlar uykusuz bırakılarak da ceza verildiği görülür.

M) Rüya Tabirleri

Rüyalar ve bunların yorumları insan hayatında çok önemli kabul edildiği için tabirname adı verilen kitaplar veya bu işi yapan kişiler daima ilgi görmüştür. Vakıa, düş, seyran gibi kelimelerle ifade edilen rüyaların en büyük özellikleri sembollerdir. İşte bu semboller ilk çağlardan beri insanları meşgul etmiş, bunlar yorumlanarak gelecek günler hakkında bilgi sahibi olunmaya çalışılmıştır. İslam geleneğinde bilinen en eski rüya yorumcusu Yusuf peygamberin babası Hz. Yakup'tur. Yusuf düşünde kendisine ayın ve on bir yıldızın secde ettiğini görünce babası "Bu rüyayı kardeşlerine anlatma, sonra tuzak kurarlar" deyip kendisini uyarılmış, fakat onu dinlemeyen Yusuf, bilinen sonucu yaşayarak Mısır zindanına düşmüştür. Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'in boğazlandığını gördüğü rüya, Evliya çelebi'nin seyahate başlamasına sebep olan rüya en bilinen rüyalar arasındadır.

İslami Türk Edebiyatında Tabirat_ Vakıat, Rüya-name, Tabirat-ı rüya ve benzeri başlıklar altında çeşitli rüya yorumlarını bulabiliriz (Tatçı, 1989 : 85). Arap edebiyatının en tanınmış rüya tabirnamesi İbn-i Sirin'e ait olmaktadır. Ayrıca Hayat'ül Hayavan, adlı ansiklopedi de de pek çok rüya tabiri vardır. Tabirnamelerin dışında bazı semboller de tecrübe ile çeşitli anlamlar kazanmış sözlü gelenekte ağızdan ağıza aktararak günümüze kadar ulaşmışlardır. Görülen rüyayı anlatmak ve tabir etmek için bazı kurallara uymak gerekir. Rüya gören kimse bunu gece anlatmaz. Anlatmak gerekirse "gündüz niyetine" diye söze başlarken karşı taraftan mutlaka "hayır olsun" cevabını bekler. Buna "hayırın karşı gelsin" dedikten sonra rüyasını anlatır. Ayrıca "Fatıma anamızın gördüğü, Peygamberimizin yorduğu rüyadan olsun" demek de yaygın bir uygulamadır. Rüya iyiye yoracak kimse yakında bulunmazsa, akan suya anlatma geleneğine uyularak, çeşme, pınar, dere, deniz gibi yerlere de anlatılır. Genellikle kötü rüyaların tersine çıkacağına inanılır. Bu tip rüya gören uyanınca "Hayırdır inşallah" deyip üç ihlas bir fatiha okuyup üstüne üfler (Duvarcı, 1993 :38).

O) Uyku cinleri

Türk halk bilimindeki sözlü anlatımlar içinde olağanüstü özellikler taşıyan , gizli güçlere sahip oldukları düşünülen fakat ne olduğu bilinmeyen varlıklarla ilgili pek çok inanç ve uygulama vardır. Bu varlıkların kimlikleri, yaşadıkları ortamlar, birbirleriyle ve insanlarla olan ilişkileri zengin bir folklorik malzeme kabul edilmektedir (Duvarcı, 2005: 125-144). Bunlara genel olarak cin, peri, cadı gibi isimler verilirse de bir kısmı Karakoncolos, Kamos, Karakura Ağırılık, Albastı gibi özel isimlerle tanınırlar. Halk inanmalarında özellikle geceleri ve pis yerlerde ortaya çıktıkları düşünülen bu tabiat üstü varlıkların bir kısmı insanlara uykularında yaklaşırlar. Özellikle Yozgat civarında Congoloz adını alan cin uyuyan bir insanı yakınlarının sesini taklit ederek kandırıp çağırır, şayet uyanmazsa alıp götürür dışarıda soğuktan donmaya terk edermiş. Kamos ise Harput civarında görülen bir kötü yaratıktır. Tek başına uyuyan insanların üzerine bütün ağırlığı ile çöker, onların çarpılmalarına bazen de ölmelerine sebep olur. Kamos kelimesinin kabus sözcüğü ile benzeşmesi dikkat çekicidir (Kalafat, 1999: 26).

Yurdumuzun hemen her yöresinde yaygın olarak bilinen bir başka uyku cininin adı Ağırılık'tır. Bu cin derin uykuda olan insanların üzerine bütün gücü ile çökerek bastırıp, uyanmalarını engeller. Korkutup boğulmalarına sebep olarak öldürür. Uykuda üzerlerine ağırılık basan insanlar uyudukları yeri bütün ayrıntıları ile gördüklerini, bağırarak istediklerini fakat seslerinin çıkmadığını, üzerlerindeki güçlü kuvvetli biriyle mücadele ettiklerini, haykırarak uyandıklarını söylerler. Aynı sıkıntıları yaşatan bir diğer kötü cinin adı ise Karabasandır. Bu da tıpkı Ağırılık gibi kendini belli ederek insanları uykuda korkutur.

Değerlendirme: Uyku, dünyamızda canlılar tarihiyle var olan bir olgudur. Organizmayı dinlendirmek, yenilemek, güçlendirmek gibi pek çok yararının yanında eksikliği de olumsuz sonuçlara sebep olmaktadır. İnsanlığı bu kadar yakından ilgilendiren uyku etrafında oluşan kültürel veriler insanımızın yaşama üslubunun bir bölümünü ve bu üslup içinde hangi eylem kalıplarını benimsediğini anlatan olguların bütünüdür. Uyku eylemi bir taraftan insan hayatını fizyolojik olarak düzenlerken bir taraftan da etrafında topladığı kalıp söz ve davranış şekilleriyle bütün kültür verilerinde olduğu gibi toplum hayatını etkileyerek yönlendirme özelliği taşır. Uyku konusunun rüyalar gibi gizli kültürel işlevleri de vardır. Rüyalar, Freud ve Jung gibi farklı psikoloji ekolleri ile manevi ilimlerle uğraşanlar tarafından çözümlenmeye çalışılmıştır. Bunların sonucunda rüyalar ya şuur altının tepkileri, ya da bilgi uyarı, yardım gibi amaçlara dayalı ilahi alemden gelen mesajlar olarak değerlendirilmiştir. Bireyler içinde yaşadıkları kültürden bire bir etkilendikleri için onun göstergeleri doğrultusunda hareket etmekte ve bu konu hakkındaki kültürel mirası dinamik bir doku içerisinde kuşaktan kuşağa aktarmaktadırlar. Milletlerin hayatındaki her ortak kabul kendini yaşatan gelenekleri yaratmakta bu gelenekler de bireylerin olaylar ve durumlar karşısında müşterek tavır takınmalarını sağlamaktadır. Uyku folklorunda gördüğümüz dua okuyarak yatma, ninni söyleme, uykusuzluğa çeşitli halk hekimliği ilaçları uygulama, belli rüyaları belli tarzda yorumlama gelenekleri bu konunun örnekleri olarak verilebilir.

Uyku, kültürel boyutuyla tek yönlülük göstermez. Onun etrafında tıbbi, psikolojik değerlendirmelerin dışında sözlü gelenekte yer alan masallar, ninniler, efsaneler, inançlar, rüyalar gibi folklorik boyut, yatak, yorgan, yastık gibi maddi kültürü ilgilendiren boyut ya da magazin kültürüyle ilgili boyut gibi pek çok alan toplanmıştır. Uyku motifini halk kültürü malzemeleri içinde birbirine transfer edilmiş şekilde de görebiliriz. Örneklendirmelerde verildiği gibi bir rüya yorumu bazen tarihi malzeme olarak kullanılırken, uyku sorunlarını içeren bir psikolojik hastalık veya uykuyla ilgili bir inanç olarak değerlendirilebilir. Uyku ve rüyanın bazen İslamiyet'in ele aldığı bir efsanede kendilerine yer bulurken bazen de çok eskilerden beri gelen şamanist kültür verileri içinde yaşadığını görürüz.

Uyku bütün canlıları ilgilendiren bir konu olduğu için etrafında toplanan gelenekler, uygulama ve inançlar çok köklüdür. Bunlar zaman zaman kendini yenilemekte, yeni durum ve şartlara uyum göstererek yenilenmekte ve güçlü bir şekilde yaşamaya devam etmektedirler. Mesela uykusuzluk için uygulanan bitkiler çeşitlenmekte, rüya tabirleri içine otomobil, bilgisayar, telefon gibi yeni teknolojik aletler girmekte bu alanda bir boşluk bırakılmamakta yeni ihtiyaçlar yeni ortak kabuller yaratmaktadır.

Ayrıca hayatta var olan her şeyi konu edinen edebiyat uyku konusuna da el atmıştır. Tarama Sözlüğünden tesbit ettiğimiz (Tarama Sözlüğü, 1972: 4039). Divan edebiyatı şairlerinin uyku metaforunu ele alışlarıyla ilgili birkaç örnek şöyledir.

Geceler geçti gafflet uyhusunda
Bu hot nefsin Tabiattır husunda (Ahmet-i Dai, Çengname)

Naz uyhusuna varsa nola bezm-i safada
Ziba yaraşır ol gözü badama şeker-hab (Haleti Divanı)

Halk edebiyatının anonim, âşık ve tasavvuf alanlarında yukarıda verdiğimiz örneklerinden sonra konuyu modern edebiyatı getirdiğimizde Halide Edip'in Sinekli Bakkal'ındaki rüya konusu, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Abdullah Efendinin Rüyaları Adlı eseri, Orhan Pamuk'un Beyaz Kale romanındaki rüya anlatısı, Necip Fazıl, Orhan Veli, Asaf Halet Çelebi, Gökhan Evliyaoğlu'nun uyku ve rüya temalı şiirleri konunun edebiyattaki yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Halk bilimi kapsamında uyku kavramı ve uykuda yaratılan dünya bütün insanlık tarihinde gerçek dünyanın kendisi kadar yakın sayılmış, gelecekte olabilecek olayların uyku aracılığıyla bildirildiğine inanılmış, uykuyu insanlara gönderen ilahi güçlerin varlığı kabul edilmiştir. Ölümlü olan insanoğlu kutsal sayılan bir çok varlığı veya ruhu sadece uykuda ve rüyada görebilir. Âşıklara Hak tarafından verilen yaratıcı kudret onlara rüyalarında gösterilir, destan kahramanları güçlerini uzun uykular sonunda elde ederler, çözülmesi güç sırlar, olabilecek olaylar niyet edip uykuya daldıktan sonra çözülür. İşlevi açısından geçici ölümü sembolize eden uyku anlamlar dünyasına dalmanın en önemli yolu kabul edilerek kendine halk bilimi içinde önemli bir yer elde etmiştir.

KAYNAKÇA

- Artun, E. (1983), *Tekirdağ Folklorundan Örnekler*, Taner Matbaası, Tekirdağ.
- Aşıkpaşaoğlu Tarihi (1970), *Hz. Nihal Atsız*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul.
- Bayrı, M. H. (1972), *İstanbul Folkloru*, A. Eser Yayını, İstanbul.
- Boratav, P. N. (1997), *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Bratton, G. (1995), *Yakın Doğu Mitolojisi*, Marmara Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- Başar, Z. (1972), *İçtimai Adetlerimiz, İnançlarımız ve Erzurum Ziyaret Yerlerimiz*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Çelebioğlu, A. (1983), *Türk Edebiyatında Manzum Dini Eserler*, Şükrü Elçin Armağanı, Hacettepe üniversitesi Yayını, Ankara.
- _____ (1987), "Kültürümüzde Yatak Duaları", *Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, C.4, Ankara.
- _____ (1995), *Türk Ninniler Hazinesi*, Kitabevi Yayını, İstanbul.

- Duvarcı, A. (1993), *Türkiye’de Falcılık Geleneği ile Bu Konuda İki Eser*, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara.
- _____ (2005), “Türklerde tabiat Üstü Varlıklar, Bunlarla İlgili kabuller, İnanmalar, Uygulamalar”, Bilig, S. 32, Ankara.
- Elçin, Ş. (1981), *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Ergin, M. (1969), *Dede Korkut Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Erhat, A. (1993), *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Esen, A. Ş. (1986), *Anadolu Türküleri*, İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Gökyay, O. Ş. (2007), *Dedem Korkut’un Kitabı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- _____ (1982), “Rüyalar Üzerine”, *Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C.4, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Günay, U. (1986), *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, AKM Yayını, Ankara.
- Hançerlioğlu O. (1993), *Ruhbilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kalafat, Y. (1999), *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, AKM Yayını, Ankara.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü* (1991), Kültür Bakanlığı yayını, Ankara.
- Kaşgarlı, M. (1939-1943), *Divanü Lügati’t Türk*, (Besim Atalay çevirisi), C. 1, 11, TDK yayını, Ankara.
- Köprülü, F. (1962), *Türk Saz Şairleri*, Milli Kültür Yayınları, Ankara.
- Kutatgu Bilig* (1991), (Metin Reşit Rahmeti Arat), Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara.
- Meydan Larousse* (1973), C.12, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Yayını, Ankara.
- Nasrattınoğlu, İ. Ü. (1982), “Afyonkarahisar Folklorunda Haşhaş”, *11. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C.4, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Ögel, B. (1995), *Türk Mitolojisi*, C.11. TTK yayını, Ankara.
- _____ (1971), *Türk Mitolojisi*, C.1. TTK yayını, Ankara.
- Sakaoğlu, S. (1976), *101 Anadolu Efsanesi*, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara.
- Şefik, C., (tarihsiz), *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılap Kitabevi, Ankara.
- Schimmel, A. (1999), *Halifenin Rüyaları, İslamda Rüya ve Rüya Tabiri*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Türkçe Sözlük* (2005), TDK yayını, Ankara.
- Tarama Sözlüğü* (1972), C.4, TDK yayını, Ankara.

Tatçı, M. (1989), *Niyazi-i Mısri'nin Bir Rüya Tabirnamesi*, Türk Folklor Araştırmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayını, Ankara.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1997), Ashab-ı Kehf, C.1, Dergah Yayınevi, İstanbul,

Yaşar Kemal, (2002), *Sarı Defterdekiler*, İş Bankası yayını, İstanbul.